

■ EDUARD MÜHLE
SLOVANÉ
VE STŘEDOVĚKU

MEZI IDEOU A SKUTEČNOSTÍ

edice každodenní život

ARGO

EDUARD MÜHLE

SLOVANÉ
VE STŘEDOVĚKU

MEZI IDEOU A SKUTEČNOSTÍ

Edici řídí Martin Nodl

Přeložil Aleš Valenta

Argo, 2023

Translation © Aleš Valenta, 2023

Copyright © Eduard Mühle, 2020

ISBN 978-80-257-3939-6 (váz.)

ISBN 978-80-257-4094-1 (e-kniha)

1. ÚVOD: VYNALEZENÍ SLOVANŮ V NOVOVĚKU

V roce 1525 proslovil dominikánský mnich a profesor teologie Vinko Pribojević v městské komuně Hvar, která tehdy náležela Benátkám, panegyrickou řeč. Věnoval ji oslavě svého rodného města a dalmátské vlasti. Jak řečník vysvětlil, obracel se na své spoluměšťany jako Dalmatinec (*Dalmata*), dále jako Ilyr (*Illyrius*) a konečně jako Slovan (*ac demum Slauus*). Proto nechtěl vyprávět pouze o minulosti ostrova Hvar a Dalmácie, ale rovněž chtěl Slovanům říci o jejich osudu (*coram Slauis de Slauorum fortunis*), resp. o původu a slávě slovanského pokolení (*Slauonici generis*). „Národ Slovanů“ (*Slauorum natio*) pojal nejširším myslitelným způsobem. Počítal k němu nejen skoro všechny soudobé jazykově slovanské oblasti severní a jihovýchodní Evropy, ale také si činil jako Slovan nárok na Gély, antické Makedonce, Řeky, Thráky a Ilyry, a tím například i na Alexandra Makedonského, Aristotela, sv. Jeronýma a mnohé římské císaře. Současně připisoval Slovanům biblický původ a spojoval jejich rodokmen s představou, že Slované se po babylonském zmatení jazyků usadili na Balkáně jako potomci Jafetova syna Tyra (*Thyre posteritas*), jenž jim Balkán odkázal jako jejich vlast. Z této pravlasti se rozšířili v průběhu válečných a slavných dobovačných tažení do svých nynějších sídel. Přitom „díky své udatnosti potlačili domýšlivost Peršanů, oslabili moc Asyrů a Médů, překonali nadřazenost Egyptanů, ochromili výbornost Řeků, ponížili surové Skýty, přemohli veliké množství Indů, zmohli obratnost obyvatel Hispanie, omezili bojechtivost Galů a osvojili si vznešenost Římanů“. „Rod Slovanů“ (*Slauonicum genus*) se tak představil, jak pravil nadšeně řečník ke svým posluchačům, v impozantní moci a velikosti.¹⁾

Tento chvalozpěv, nesený humanistickou rétorikou a učeností, nevykreslil pouze „obraz velikosti a hrdé minulosti Slovanů, proniknutý všeslovanskou pýchou“.²⁾ Současně se jednalo o historicko-politický pokus odrazit hrozící nároky cizinců a vyzvednout právo na politickou a kulturní svébytnost, konkrétně úsilí slovanskojazyčných

Dalmatinců bránit se převrstvení ze strany Benátek a osmanských Turků a postavit se jim na odpor ve spojení s ostatními Slovany. Jestliže Pribojević, jenž pobýval několik let v Polsku, představil svým posluchačům panujícího polského krále Zikmunda I. Starého jako mimo jiné vítěze nad Turky, pak to snad mělo naznačovat, že toto spojení nesmí zůstat pouze v ideální podobě, nýbrž se může stát konkrétním vojenským spolkem proti Turkům. Obojí – vynález Slovanů jako ideálního společenství a politická instrumentalizace tohoto společenství – umožňují konstatovat, že Vinko Pribojević se stal zakladatelem moderní představy o slovanském společenství, založeném původem, jazykem a kulturou.³⁾

ZÁPAD MEZI BAROKEM A ROMANTIKOU OBJEVUJE SLOVANY

Zatímco místní humanističtí a raně barokní myslitelé jako Pribojević, jakkoli neměli na své současníky významnější vliv, přicházeli s prvními moderními myšlenkami o všeslovanství,⁴⁾ formoval se na raně novověkém Západě zřetelnější názor na slovanskojazyčný svět. Na počátku raného novověku vznikal v důsledku intenzivnějších dynasticko-politických a hospodářských vztahů větší počet cestopisů, které se díky objevu knihtisku rychle šířily. Informovaly Středo- a Západoevropany, jak čteme u Zikmunda Herbersteina, o „zvycích sousedních slovanských národů, jejich velkých, dosud neznámých činech a pravdivé historii“.⁵⁾ Přitom stály v centru pozornosti jednotlivé slovansky mluvící národy, kdežto to, co je spojovalo, bylo – pokud vůbec – spatřováno a zaznamenáváno nanejvýš v jazykovém příbuzenství.⁶⁾

Rovněž reformace a protireformace posunuly jednotlivé slovanské národy do centra pozornosti. Duchovní se museli, pokud chtěli zapůsobit na věřící, zabývat nikoli učenými spekulacemi o slovanské pravlasti či společné slovanské identitě, nýbrž praktickým objevováním, tříděním a uplatněním jednotlivých slovanských jazyků. Tak se z různých pohnutek a perspektiv započalo s vědomým zkoumáním slovanského světa, a to především ohledně vzniku, vývoje a příbuznosti slovanských jazyků. Tyto první náběhy k vědecké slavistice

záhy nabraly na intenzitě. Zprvu se promítly do církevně-historických a teologických spisů a děl jazykovědného rázu. Nové jazykové učebnice, gramatiky a slovníky nesloužily pouze k praktickému užití, ale napomáhaly i konzolidaci a kodifikaci daného jazyka. Současně vytvářely předpoklady pro systematické jazykové srovnávání, z něhož se časem měla vyvinout moderní jazykověda. Zvláště intenzivní charakter tato studia vykazovala v jazykově smíšených, resp. příhraničních oblastech. Tak se v oblasti Baltského moře učenci věnovali především polštině, v Sasku a Lužici srbštině a v severovýchodním Bavorsku češtině. Zde i tam představovali předmět studia jednotlivé jazyky a jejich mluvčí, nikoli Slované jako jakési imaginární velké společenství. Platilo to také pro – dosud zvládnutelný – počet disertací, jež nyní vznikaly na různých univerzitách o dějinách, jazyku a národní kultuře jednotlivých slovanskojazyčných národů.⁷⁾

V souvislosti s osvícenstvím, které všeobecně napomohlo průlom v oblasti racionálně orientovaného vědeckého myšlení, dospěla slavistika v 18. století na novou úroveň. Intelektuální výměna nabytá na intenzitě kvůli sílícímu politickému a hospodářskému propojení německých území s polským královstvím, jakož i v důsledku politiky Petra Velikého, jenž otevřel carskou říši Západu.⁸⁾ Početné studenty, mluvící slovanskými jazyky, přitahovaly kvetoucí německé univerzity (v neposlední řadě nově založené univerzity v Halle a Göttingen), zatímco němečtí vzdělanci navazovali živou komunikaci se zástupci slovanského světa, v nichž to opět probouzel nový zájem o vlastní jazyk a kulturu. Osobní kontakty a rozsáhlá korespondence tvořily základ, na němž stavěl své znalosti o slovanských jazycích, národech a kulturách Gottfried Wilhelm Leibniz, jeden z nejskvělejších zástupců nového chápání vědy. Jeho zájem o Slovanstvo pramenil z touhy sepsat všeobecné dějiny národů, jejichž nezbytným předpokladem se mu zdálo být prozkoumání dějin jazyků, resp. vztahů jednotlivých řečí. Klasifikace slovanských jazyků, již za tímto účelem vypracoval, jeho podněty k etymologickým a lexikálním studiím a důkladné úvahy v oblasti komparatistické lingvistiky znamenaly značný posun v poznání. Zvláštní pozornost věnoval po jistý čas polabským Drevanům. Od počátku 18. století se jeho zájem, inspirovaný reformami Petra Velikého, s nímž byl v osobním styku, soustředil především na historii a současnost Ruska. Rusko

a německo-ruská vědecká výměna měly zaujmout významné místo v úkolech berlínské Akademie věd, založené roku 1700 pod Leibnizovou záštitou.⁹⁾

Příslušné heslo v „univerzálním lexikonu“ Johanna Heinricha Zedlera ukazuje, jak silně ustupovali až do poloviny 18. století „Slované“ před obrazy Rusů, Poláků, Lužických Srbů, Čechů, Chorvatů či Srbů. Výklady v 38. svazku tohoto snad nejambicióznějšího podniku raně novověkého hromadění vědomostí, jenž vyšel roku 1743, definovaly a popisovaly Slované primárně jako zjev minulosti: „Slované (...) bylo nejprve pojmenování mocného národa, jenž se rozšířil v Uhrách, Polsku, Rusku, Prusku, Pomořansku, Meklenbursku, Čechách, Slezsku a v mnoha dalších sousedních zemích“ a „až dosud se zachoval v Dalmácii, Ilyrsku a tzv. Sklavinii.“¹⁰⁾ Následně provázel článek čtenáře opět jen raně středověkou slovanskou minulostí od migrace k christianizaci a věnoval se zvláště – plnou čtvrtinou textu – líčení někdejších pohanských náboženských a kultovních praktik. O příslušnících „slovanského národa“, kteří v 18. století žili v habsburské monarchii, dokázal autor příspěvku připojit jen neurčité poznámky o jejich pili, velké plodnosti a značné citovosti. Tím tato encyklopedie již předjímala pozdně osvícenská líčení a romantická zaklínadla o „slovanském národním charakteru“, na jejichž základě se historici a literáti jako August Ludwig Schlözer a Johann Gottfried Herder záhy stanou novodobými objeviteli Slovanů.

Schlözer, jenž působil od roku 1754 v Göttingen, v letech 1761–1767 však také v Sankt Petěrburgu, se v první řadě zaměřil na ruské dějiny. Přesto svými důkladnými pramennými studiemi a široce založenými výklady významně přispěl k zvědečtění celé slavistiky.¹¹⁾ Díky osvícensko-racionálnímu přístupu se mu podařilo docílit vědecky fundovaného celistvého pohledu, jímž poprvé národy slovanského jazyka systematicky zeměpisně a podle jejich vnitřních vazeb rozdělil a patřičně klasifikoval i jejich řeči. „Po Arabech,“ zdůraznil Schlözer, „není na celé zeměkouli národa, jenž by sebe, svůj jazyk, svou moc a kolonie tak úžasně daleko rozšířil.“ Přesto jsou dějiny tohoto velikého národa, který je tak bohatý na pozoruhodné události i spolehlivé historické památky, stále ještě natolik neznámé, že mnozí současníci Slované „ani nepovažují za Evropany původem, nýbrž se domnívají, že přišli od Pontu a z Kavkazu.“¹²⁾

Všeobecné dějiny Severu, které vyšly v roce 1771 a v nichž se nachází toto hodnocení, posloužily Johannu Gottfriedu Herderovi jako základní zdroj informací, když kolem poloviny 80. let 18. století vložil do svých v roce 1791 vydaných *Myšlenek k filozofii dějin lidstva* krátkou slovanskou kapitolu. Výmarský generální superintendant byl vše jiné jen ne expert na Slovanů.¹³⁾ Neovládal žádný slovanský jazyk a ani jeho východopruský původ, studia v Königsberku nebo činnost pomocného učitele v Rize mu neotevřely cestu k více než povrchním náhledům na slovanskou problematiku. Jeho stručné vývody, jež se omezovaly na předstátní rané dějiny Slovanů a ignorovaly politickou přítomnost Polska a Ruska, byly spíše filozoficko-politickým prohlášením než slavistickým pojednáním. Šlo mu o to, aby na příkladu Slovanů propagoval osvícensko-romantický ideál všeobecného lidského pokroku. Tento ideál implikoval uznání zvláštní individuality každého národa, kterou Herder chápal jako organickou jednotku podléhající coby lidská individua procesu vzniku a zanikání. Přitom se domníval, že individualita národa se promítá do jeho vlastního jazyka a do literatury psané v této řeči. Proto věnoval jejímu sběru zvláštní pozornost, doufaje, že svůj humanitní ideál může podpořit také šířením starších lidových písní. Podle jeho přesvědčení musela postupující humanita dříve nebo později vést k tomu, „že v Evropě budou muset zákonodárství a politika stále více podporovat (a nakonec také podpoří) místo válečnického ducha tichou píli a klidný vzájemný styk národů.“¹⁴⁾ V duchu této vize si idealizoval „slovanské národnosti“ jako velice pilný, naprosto mírumilovný „národ“, jako společenství, které „vedlo dle svých mravů radostný, muzikální život, bylo mírné, pohostinné až skoro rozvažovačné a milovalo venkovskou svobodu“, avšak kvůli jeho „měkké povaze“, v důsledku jeho „lásky ke klidu a domácké píli“ si jej podmanili sousedé, především Němci, a zbavili ho svobody. Charakteristiku s těmito topoi lze nalézt již v raně středověkých byzantských pramenech a v podobné formě se objevuje i v dalších souvěkých dílech. Herder z ní však vyvodil působivé proroctví, když na konci své slovanské kapitoly (16. kniha, IV. kapitola) na adresu Slovanů s patosem zvolal, že „i vy tak hluboko poklesnuvší, kdysi tak pilné a šťastné národy nakonec povstanete ze svého dlouhého lenivého spánku, setřesete otrocké okovy a budete moci své krásné kraje od

Jaderského moře až po karpatská pohoří, od Donu až po Vltavu užívat jako své vlastnictví a slavit na nich své tradiční slavnosti klidné píle a obchodu“.

MYŠLENKY O SLOVANSKÉM SPOLEČENSTVÍ A VZNIK MODERNÍCH NÁRODŮ

Vzdělanci slovanského světa přijali s nadšením Herderovu buditel-skou výzvu slovanským národům.¹⁵⁾ Třebaže jejich národní sebeuvědomování naprosto nečekalo na nějaký vnější popud, rádi přijali myšlenku zrovnoprávnění všech národů, ideál slovansky formované humanity a představu o národní emancipaci jako to, co sami pocítovali a co leželo v základech jejich národně politických aspirací. Horlili proti starému režimu, jímž Francouzská revoluce a napoleonské války sice otráslly, ale nijak jej nezničily, a v němž slovanské národy nadále – v různém stupni – zůstávaly podřízeny cizímu panství. Pouze východoslovanští Rusové se v carské říši těšili státní samostatnosti, i když její monarchisticko-autokratická forma spíše zesilovala restaurativní útlak dovnitř i navenek, než aby podporovala slovanské emancipační naděje. Všechny ostatní slovanské národy buď jako Poláci, Češi, Chorvati, Srbové a Bulhaři s žalem vzpomínaly na svou historickou státní samostatnost, kterou před kratší či dávnější dobou ztratily a kterou chtěly získat zpět, nebo vůbec poprvé jako Lužičtí Srbové, Slovinci, Slováci a Ukrajinci začínali formovat vlastní národní sebeuvědomění.¹⁶⁾ Poláci, rozdělení mezi Prusko, Rusko a Rakousko, jakož i Češi a Chorvati, patřící k habsburské monarchii, se coby stavovsky utvářené šlechtické národy přece jen těšili jistým autonomním právům. Ortodoxní Srbové v habsburské monarchii, žijící v Bačce a Banátu pod nadvládou Maďarů, měli alespoň omezená konfesní privilegia. Naopak rovněž v Uherském království žijící, tzn. habsburští Slováci, a Slovinci, kteří patřili taktéž do habsburské říše, přesněji do korunních zemí Korutan, Štýrska a Kraňska, byli politicky zcela bezprávní. (Totéž platilo pro Lužické Srby, rozdělené mezi Prusko a Sasko, a dále pro Ukrajince v carské a habsburské říši, ovládané většinou polskými vrchnostmi, jakož i pro Srby, Bosňáky a Bulhary, žijící na území Osmanské říše.) Tyto národy navíc

zpravidla nedisponovaly žádnou vlastní šlechtickou či městskou elitou, jelikož jejich horní vrstvy se naprosto asimilovaly k příslušným cizím (německým, polským, maďarským, italským, řeckým) vůdčím elitám a teprve v důsledku tzv. národního obrození se rozpomněly na svou slovanskou národní identitu.

Na počátku 19. století byly rašící národně politické naděje oživeny napoleonskými sliby, nakonec se však dočkaly těžkého zklamání. Po vídeňském kongresu pocitovaly slovanské národy cizí panství ještě tíživěji. Přesto zprvu nebyla představa o slovanském společenství, formovaném společným jazykem, ranými dějinami a kulturou, tzn. idea jediného slovanského národa, jak ji od 80. let 18. století zastupoval český osvícenec a zakladatel vědy o slovanském starověku Josef Dobrovský, míněna primárně politicky, aniž ji kdo využíval k politickým cílům.¹⁷⁾ Raným (západo)slovanským přívržencům této myšlenky se v první řadě jednalo o utváření a podporu jazykového a kulturního společenství. Jedním z nich byl Slovák Ján Kollár, který studoval v letech 1817–1819 v Jeně a na něhož učinila hluboký dojem wartburská slavnost. Právě pouze v uvedeném smyslu vyzval v roce 1824 Kollár, později působící jako farář slovenské luteránské církevní obce v Budapešti a od roku 1849 jako profesor slovanských starožitností ve Vídni, „rozptýlené Slovaný“, aby „se sloučili do jednoho celku a nebyli již pouhými fragmenty“.¹⁸⁾ Ve své koncepci „slovanské vzájemnosti“, kterou rozvinul v letech 1836–1837, charakterizoval Slovaný jako jeden „národ“, složený ze čtyř kmenů se čtyřmi nářečími (ruským, polským, českým a ilyrským, resp. srbochorvatským), avšak politickou dimenzi zmíněné jednoty výrazně relativizoval. Neměla sloužit k dosažení nějakého politického sjednocení, nýbrž pouze podpořit školy, univerzitní stolice pro slovanské jazyky, knihkupectví, časopisy, kongresy, cestování a pěstování příslušného korespondenčního styku mezi vzdělanci.¹⁹⁾

K posledním patřil Kollárův slovenský krajan Pavel Josef Šafařík, v letech 1815–1817 rovněž student v Jeně, poté v letech 1818–1833 učitel na srbském pravoslavném gymnáziu v jihouherském Novém Sadu a od roku 1833 působící v Praze. Šafařík postavil koncepci slovanské vzájemnosti na vědeckých základech, což mu vedle Josefa Dobrovského a Slovince Jerneje Kopitara, jenž pracoval ve vídeňské dvorské knihovně, zajistilo pozici otce zakladatele slavistiky.²⁰⁾

V roce 1826 vydal německy *Dějiny slovanského jazyka a literatury všech nářečí*, v nichž zdůraznil slovanskou jednotu jako sumu jazykově literárních individualit všech slovanských národů. Ve svých archeologických, historických a etnologických studiích, především v knize *Slovanské starožitnosti* (1837), nalézal společné Slovanstvo především v pramenně detailně vypracovaných raných dějinách Slovanů.²¹⁾

Avšak v rozporu s nadějemi Kollára a Šafaříka nepřispívala idea slovanské jednoty, kterou propagovali, v žádném případě ke kulturnímu či mentálnímu srůstání všech slovanských národů. Jakkoli většina slovanských intelektuálů lpěla na představě, že Slované představují v zásadě jeden národ, rozdělený na kmeny, inspirovaly popisy slovanských dějin, literatury a jazyka, jež nadále kladly důraz i na individuální charakteristiky jednotlivých „slovanských kmenů“, národní probuzení jednotlivých národů. Nejen pro mladší slovenskou generaci, jež se sdružila kolem peštského docenta pro slovanské jazyky Ľudevíta Štúra, představovala slovanská myšlenka ve 30. a 40. letech bojový prostředek, s jehož pomocí se měly v první řadě hájit jazykové, kulturní a vposledku také politické zájmy vlastního národa, a to v případě nutnosti i proti ostatním slovanským národům.²²⁾ Tak se Slováci se svým dialektem, jež Štúr povýšil na spisovnou slovenštinu, bránili nejen proti uherským maďarizačním dekretům, ale vědomě se oddělovali i od Čechů. Mezi Čechy odmítali všeslovanský patriotismus myslitelé typu Karla Havlíčka, třebaže bývali v mládí jeho nadšenými stoupenci. Novináře Havlíčka připravila jeho cesta přes Polsko do Ruska, již podnikl v letech 1842–1844, tak důkladně o iluze, že, jak napsal v roce 1846, „ruské mrazy a ostatní věci ruské utajily ve mně poslední jiskru panslovanské lásky“. Do Prahy se vrátil jako Čech s „jakousi tajnou kyselostí proti jménu Slovana“.²³⁾

Rovněž u jižních Slovanů zatlačily jednotlivé národní egoismy počátkem 40. let 19. století slovanskou myšlenku zřetelně do pozadí. Ta získala u Slovinců a Chorvatů, a náznakově také u Srbů, zvláštní podobu jako součást tzv. ilyristu.²⁴⁾ Tento pojem vycházel z identifikace balkánských Slovanů s antickými Ilyry a nakrátko se vskutku otiskl do reality jako napoleonské *Provinces Illyriennes*, což byla francouzská správní jednotka spojující Slovince a Chorvaty. Ilyrismus,

výrazně inspirovaný chorvatskými vzdělanci Ljudevitěm Gajem a Janko Draškovićem, usiloval o přinejmenším regionální jihoslovanské uskutečnění myšlenky jednotného Slovanstva. Od počátku však na sebe narážely nároky Chorvatů a Srbů na nadvládu. Srbové si již roku 1830 vynutili na Osmanech omezený autonomní status a podobně jako Chorvati si činili nárok na slovansky mluvící obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny. Koncepce Velkého Srbska, odvozená z jejich středověké představy říše, se srážela s podobně založenou představou Chorvatů o Velkém Chorvatsku.²⁵⁾ I když vztah Srbů a Chorvatů nebyl ze střednědobého hlediska výlučně konfrontační, tíhly oba národy jen chabě ke slovanské jednotě a vzájemnosti. Chorvatským mocenským nárokům se vzpírali rovněž Slovinci, v nichž slovinský básník Valentin Vodnik spatřoval pravé Ilyry. Podobně Srbům vzdorovali Bulhaři, kteří se s nimi otevřeně přeli nejen o slovanské obyvatelstvo Makedonie, a to občas i vojenskými prostředky. U Slovinců i Srbů trvali průkopníci národní emancipace (slovinský básník France Prešeren a srbský filolog Vuk Karadžič) na vytvoření vlastního spisovného jazyka; idea Ljudevíta Gaje, do jisté míry úspěšně realizovaná, o vzniku ilyrské písemné a jazykové normy, ve skutečnosti k překonání protikladů nenapomohla.²⁶⁾

Zcela jinou interpretaci slovanské myšlenky zastupovali Poláci, kteří chápali všeslovanskou koncepci především jako nástroj k obnovení vlastní státnosti.²⁷⁾ Přitom zprvu spoléhali na Rusko, pod jehož svrchovanou vládou byly roku 1815 velké části jejich území sloučeny do Polského království (tzv. Kongresovky). Ale naděje, již se kojili šlechtičtí osvícenci, jako byl Stanisław Staszic, že by Poláci a Rusové jako nejvýznamnější slovanské národy mohli společně zahájit novou, slovansky utvářenou epochu lidstva, vzala pod břemenem carského útlaku rychle za své.²⁸⁾ Nejpozději od potlačeného povstání proti ruské nadvládě v letech 1830–1831 nastoupil na její místo polský mesianismus, připisující zvláštní poslání katolickým Polákům jako domněle nejvznešenějšímu slovanskému a současně křesťanskému národu. Polští romantici, jako například počátkem 40. let v Paříži žijící Adam Mickiewicz, vyhlásili Poláky za spasitele národů, díky jejichž oběti budou Slované a Evropa spaseni před ruským Antikristem, představitelem živlu nejen neslovanského, ale také asijského a despotického.²⁹⁾ Polští demokraté, například historik Joachim

Lelewel, současně snili o slovanské federaci pod polským vedením, s jejíž pomocí ale v zásadě neusilovali o nic jiného než o znovuoobnovení polské šlechtické republiky.³⁰⁾

Rozdílná sociokulturní východiska a rozcházející se politické zájmy jednotlivých slovanských národů uvedly znovu do jistého pohybu revoluční události, které zjara roku 1848 otřáslы Evropou a jejichž součástí bylo německé a italské sjednocovací hnutí, urychlené vzpourou nacionálního měšťanstva. Revoluce oživila vyhlídky Maďarů na národní stát i naděje Poláků na znovuzřízení jejich státu. Všechny tyto vývojové tendence působily zástupcům menších slovanských národů nemalé starosti. Češi a Slovinci se museli obávat, že je pohltní německý národní stát. Slováci, Chorvati, Rusy a v Uhrách žijící Srbové stáli před hrozbou, že zaniknou v osamostatnivších se Uhrách, přičemž jim bude vnucena jednotná maďarská státní řeč. Se sjednocením Itálie a obnovením Polska by byly nejen další oblasti osídlené Slovany podřízeny cizímu národnímu státu, ale navíc by z politické mapy zmizela habsburská říše.

Teprve tyto vyhlídky, ba přímo ohrožení donutily vůdce slovanských národních hnutí v habsburské monarchii ke společnému vyjádření svých představ o budoucnosti.³¹⁾ Již koncem března 1848 se do Vídně vydávaly delegace, aby císaři předkládaly svá politická očekávání a požadavky. Při této příležitosti se v říšském hlavním městě setkávali nejen zástupci přišedších zástupců Slovanů mezi sebou, ale také s pestrou, živou a rozsáhlou slovanskou kolonií ve Vídni. Když se jedno z těchto shromáždění počátkem dubna proměnilo v národní svátek za účasti skoro 3 000 lidí, konstatoval moravský novinář Ludmil Stájský: „Svornost a vzájemnost slovanská (...) počíná již býti skutečností. [...] Ze všech stran nám hrozící nebezpečí nutká nás, bychom nechavše zastaralých žehravostí vzájemně si ruce podali, neboť jenom tak zaujmeme stanovisko, kteréž nám vážnost u cizích národů a strach u nepřátelů našich vynutit může.“³²⁾

Chorvat Ivan Kukuljević-Sakcinski, Slovák Ľudevít Štúr a Polák Jędrzej Moraczewski využili v Záhřebu, Praze a Poznani nezávisle na sobě této nálady a vyzvali po vzoru německého sjezdu ve Frankfurtu nad Mohanem k uspořádání podobného celoslovanského setkání. Počátkem června 1848 se opravdu sešlo více než 350 zástupců

slovanských národů habsburské monarchie na pražském Žofínském ostrově k prvnímu „Slovanskému sněmu“.³³⁾ Jako hosté se jej ale zúčastnili i někteří nerakouští zástupci slovanského světa, například v Poznani žijící polský publicista Karol Libelt, lužicko-srbský slavista Jan Pětr Jordan, jenž působil na univerzitě v Lipsku a poté v Praze, či v ženevském exilu žijící ruský anarchista Michail Bakunin.³⁴⁾ Sněm si předsevzal tři úkoly: sestavit manifest k evropským národům, sepsat formou petice císaři stávající národní požadavky jednotlivých národností a prodiskutovat možnosti užší spolupráce mezi habsburskými Slovy. V diskusích ale stále znovu zaznívaly četné sporné momenty ve vzájemných vztazích slovanských národů stejně jako obava z přesily německého národního státu a panství „ruské univerzální monarchie“. Strach mezi účastníky rovněž budil polský mesianismus; proto se záhy distancovali od všeobjímající panslovanské strategie, kterou prosazoval Libelt. Místo ní se dohodli pod vedením českého historika Františka Palackého na zeslabené, federalisticko-rakouské variantě slovanské myšlenky, pro kterou se později ujalo označení „austroslavismus“. Její základní ideu zformuloval Palacký již ve svém slavném *Psaní do Frankfurту*, jímž odmítl účast na rokování německého sjezdu. V něm napsal jako „Čech rodu slovanského“, že „kdo žádá, aby Rakousy (a s nimi i Čechy) připojily se národně k říši německé, požaduje od nich samovraždu“. Současně prohlásil „zachování, celost a upevnění“ rakouského císařství za naprosto nezbytné, neboť „kdyby státu Rakouského nebylo již odedávna, musili bychom v interesu Evropy, ba humanity samé, přičinit se co nejdříve, aby se utvořil“. Tento stát, jenž „od přírody a historie povolán jest, býti záštitou a strážcem Evropy přes asiatskými živly všelikého způsobu“, musí však rozpoznat „skutečný právní a mravní základ jsoucnosti své“ a uskutečňovat „základní (...) pravidlo, aby všechny pod žezlem jeho sjednocené národnosti i všechna vyznání víry požívaly vespolek úplné rovnosti práva i vážnosti“.³⁵⁾

Zcela v tomto duchu se posléze Slovanský sjezd vyslovil pro zachování habsburské monarchie, přičemž požadoval její přetvoření v trialistický „federativní stát“, jenž neumožní jen Němcům a Maďarům, ale také Slovanům uskutečnit nárok na „nejdražší statek lidstva, svobodný a samostatný vývoj národnosti“.³⁶⁾